

Οι σπόροι φύτρωσαν

Κατάθεση εμπειρίας
από συμμετοχή σε εγχείρημα
αλληλέγγυας οικονομίας

Τα τελευταία δύο χρόνια έχουν παρουσιαστεί πολλά εγχειρήματα που αναφέρονται στην Αλληλέγγυα Οικονομία¹, τα οποία φαντάζουν ως απάντηση στην οικονομική κρίση. Για να εξακολουθήσει, παρ' όλα αυτά, να αποπνέει ο λόγος τους ελπίδα, νομίζω πως πρέπει να ωριμάσουν γρήγορα, καθώς οι συνθήκες είναι πιεστικές και διέξοδος στην κρίση δεν είναι ορατή.

Η επεξεργασία και η αξιοποίηση των πρώτων εμπειριών από τα πρώιμα εγχειρήματα της πρόσφατης περιόδου νομίζω ότι θα συνεισφέρουν στην «ενηλικίωση» των εγχειρημάτων και στην αποφυγή, τουλάχιστον, του «εύκολου λάθους».

Ο Σπόρος, συνεταιρισμός για το εναλλακτικό και αλληλέγγυο εμπόριο, ξεκίνησε να δραστηριοποιείται το φθινόπωρο του 2005 και έφτασε στο τέρμα της διαδρομής του το φθινόπωρο του 2012.

Στη συνείδηση των πολλών ο Σπόρος ταυτίστηκε με τον ζαπατιστικό καφέ², παρότι διακίνησε πολλά ακόμα προϊόντα, όπως επίσης συνεισέφερε στην άρθρωση δημόσιου λόγου περί των εναλλακτικών μορφών κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης. Είναι αλήθεια, ωστόσο, ότι ο καφές αποτέλεσε το στοιχείο εκείνο που συμπύκνωσε τις ευαισθησίες μας και τις επιθυμίες μας για μια άλλη κοινωνία. Καφές ζαπατιστικός· από έναν λαό που μάχεται για την αξιοπρέπεια, που οικοδομεί καθημερινά το παρόν και φαντασιώνεται το μέλλον δίχως εκμετάλλευση ανθρώπου και φύσης. Συνήθως, δεν γνωρίζουμε τις συνθήκες στις οποίες παράγεται ο καφές που καταναλώνουμε κάθε μέρα. Ο καφές, επίσης είναι ένα πολύ σημαντικό χρηματιστηριακό προϊόν, από το οποίο κάποιοι κερδίζουν πολλά χρήματα, μα τούτοι δεν είναι οι παραγωγοί.

Ο Σπόρος ξεκίνησε αποσκοπώντας στην έμπρακτη αλληλεγγύη προς

¹ Αναφορικά με τη χρήση του όρου βλ. Ορέστης Βαρκαρόλης, Δημιουργικές Αντιστάσεις και Αντεξουσία, Το Παγκάκι 2012, σελ. 45· Ηλίας Ζιώγας, Κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία: Παραπαίδι της αγοράς και του κράτους ή όχημα προς μετακαπιταλιστικές και αυτόνομες κοινωνίες;, http://www.poulantzas.gr/upload/744_1.pdf/.

² Ο Σπόρος, εκτός από καφέ, διακινούσε και άλλα «αποικιακά» προϊόντα (τσάι, ζάχαρη, κακάο), καθώς και ελληνικά αγροτικά προϊόντα, πέρα από κάθε εμπορική διαδικασία, μέσα από το Καλάθι: μια εσωτερική δομή/υποομάδα που προσπαθούσε να μην είναι ο ενδιάμεσος μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή, αλλά να διευκολύνει την ανάπτυξη άμεσης σχέσης μεταξύ τους.

συλλογικότητες, κινήματα, λαούς που επιχειρούν να ανακτήσουν την αξιοπρέπιά τους, ως προσπάθεια να αμβλυθούν οι αδικίες που δημιουργούνται στις σχέσεις δυνατού - ανίσχυρου, από προβληματισμούς γύρω από τις δίκαιες τιμές των προϊόντων, τις τίμιες εμπορικές διαδικασίες και την αυτοοργάνωση στην κάλυψη των αναγκών μας.

Το ερώτημα που ο Σπόρος έθεσε –και προσπάθησε να διερευνήσει μian απάντηση– ήταν το πώς μπορεί ένα προϊόν να παράγεται και να διακινείται σε συνθήκες ισοτιμίας, εντιμότητας, μη εκμετάλλευσης ανθρώπων, αλλά ούτε και λεηλασίας των φυσικών πόρων, με αξιοπρεπώς πληρωμένους παραγωγούς· ταυτόχρονα, να είναι ποιοτικό και οικονομικά προσβάσιμο στους καταναλωτές.

τα ερωτήματα

Από την πρώτη στιγμή τέθηκε το ερώτημα σε ποια τιμή θα αγοραστεί και σε ποια τιμή θα πουληθεί ένα προϊόν. Ποιοι παράγοντες διαμορφώνουν τις τιμές; Τι σημαίνει «δίκαιη»³ τιμή; Ήταν πασιφανές ότι δεν μπορεί να υπάρξει «δίκαιη» τιμή σε μια «ελεύθερη» και ασύδοτη αγορά. Ο μόχθος του Μεξικανού παραγωγού καφέ έχει πολύ μικρή (χρηματική) αξία σε σχέση με τον μόχθο του Ευρωπαϊού αγρότη, έστω και σε κρίση. Ο ιθαγενής στο υποτροπικό δάσος της Τσιάπας δεν έχει την παραμικρή δυνατότητα να

³ Πολιτική του Σπόρου (www.sporos.espiv.net) ήταν να αγοράζει τα προϊόντα στην τιμή που πρότειναν οι παραγωγοί. Όσον αφορά τον καφέ, ο Σπόρος συμμετείχε στο ευρωπαϊκό δίκτυο RedProZara και αγόραζε –προπληρώνοντας το 50%– τον καφέ από τους ζαπατιστικούς συνεταιρισμούς σε τιμή μεγαλύτερη από εκείνη της αγοράς. Παράλληλα, για κάθε κιλό καφέ επέστρεφε στις ζαπατιστικές κοινότητες 1 ευρώ. Το συνολικό ποσό ενίσχυσης των ζαπατιστικών κοινοτήτων από την πώληση του καφέ όλα αυτά τα χρόνια υπερβαίνει τα 30.000 ευρώ.

Τόσο με τους ζαπατιστικούς συνεταιρισμούς όσο και, γενικότερα, με όλους τους παραγωγούς με τους οποίους συνεργάστηκε, ο Σπόρος προσπάθησε να δημιουργήσει σταθερές σχέσεις ανεξάρτητα από την εκάστοτε συγκυρία – πληθώρα ή σπάνη των προϊόντων, χαμηλή ή υψηλή τιμή.

Σε ό,τι αφορά την τιμή πώλησης του καφέ, καθώς και των υπόλοιπων εισαγόμενων προϊόντων, κατά κανόνα το 40% της τιμής πώλησης αντιστοιχούσε στην αγορά του προϊόντος, το 25% στη μεταφορά και επεξεργασία του, ενώ το υπόλοιπο 35% στα λειτουργικά έξοδα, στους φόρους και στη δημιουργία κεφαλαίου ώστε το εγχείρημα να μπορεί να εξασκεί την «εμπορική» του δραστηριότητα.

Με τη διάλυση του Σπόρου το μεγαλύτερο μέρος του πλεονάσματος που είχε δημιουργηθεί πήγε στους ζαπατίστας (περίπου 35.000 ευρώ), ενώ το υπόλοιπο ποσό δόθηκε σε εγχώριες δομές αλληλέγγυας οικονομίας (κοινωνικά ιατρεία, BIOME κ.ά.).

διαπραγματευτεί την παραγωγή του. Το μόνο που μπορεί να διεκδικήσει είναι η αξιοπρέπιά του· και η αξιοπρέπεια δεν έχει τιμή. Επιπλέον, στη διαμόρφωση της τιμής παρεμβαίνουν οι νομισματικές ισοτιμίες⁴ προσθέτοντας νέα στοιχεία «ατιμίας».

Ακόμα όμως κι αν υποθέσουμε ότι ο παραγωγός έχει πληρωθεί σε τιμή που του επιτρέπει να ζήσει αξιοπρεπώς, είναι αυτό αρκετό για να χαρακτηριστεί ένα προϊόν «δίκαιο»; Οι εργασιακές σχέσεις στο στάδιο της διακίνησης του προϊόντος είχαν για τον Σπόρο την ίδια βαρύτητα με τις σχέσεις παραγωγής του. Δεν υπήρχε όμως δίκτυο διακίνησης προϊόντων πέρα από σούπερ μάρκετ ή άλλα καταστήματα όπου επικρατούσαν αναξιοπρεπείς εργασιακές σχέσεις. Η ανάπτυξη, λοιπόν, ενός δικτύου διακίνησης προϊόντων και προσφοράς υπηρεσιών, πέρα από τη λογική του κέρδους και την άντληση υπεραξίας, αποτελεί μια αναγκαία δομή για την ανάπτυξη όχι μόνο ενός άλλου εμπορίου, αλλά της αλληλέγγυας οικονομίας στο σύνολό της.

Η εμπιστοσύνη φαντάζει ως αναγκαία συνθήκη για να αναπτυχθούν δεσμοί και δίκτυα πέρα από τη λογική του κέρδους, και επιπλέον αποτελεί την απάντηση στην πιστοποίηση/σφραγίδα⁵ της «τιμιότητας». Η ικανότητα που έχει το καπιταλιστικό σύστημα να ενσωματώνει την άρνηση των κυρίαρχων οικονομικών σχέσεων στηρίζεται στη μετατροπή της άρνησης σε γραφειοκρατία και εμπόρευμα. Και στη συγκεκριμένη περίπτωση εμπόρευμα είναι η σφραγίδα (ότι δηλαδή το προϊόν είναι πράγματι οικολογικό ή δίκαιο εμπορίου), η οποία αυξάνει την τιμή πώλησης των προϊόντων

⁴ Η τιμή του καφέ καθορίζεται σε δολάρια. Υπήρξε χρονιά που αν ο Σπόρος είχε αγοράσει τον καφέ στην ίδια ισοτιμία ευρώ ανά κιλό με την προηγούμενη περίοδο, οι παραγωγοί θα πληρώνονταν με λιγότερα μεξικανικά πέσο. Καθώς πολιτική του Σπόρου ήταν η τιμή να υπολογίζεται με βάση τα πέσο που πληρώνονταν οι παραγωγοί, πληρώσαμε τα ίδια πέσος ανά κιλό, με συνέπεια αύξηση στην τιμή αγοράς του προϊόντος περίπου 20%. Την επόμενη χρονιά τα πράγματα διαδραματίστηκαν αντίστροφα.

⁵ «Ο “δίκαιος” καφές του “δίκαιου” καλλιεργητή ή συνεταιρισμού μπορεί να καταλήξει (και έχει καταλήξει) στα ράφια πολυεθνικών όπως τα ΜακΝτόναλντς ή τα Στάρμπκς. Αποτέλεσμα; Η συμμετοχή του ευαισθητοποιημένου καταναλωτή περιορίζεται στο να αγοράζει όποιο προϊόν φέρει σφραγίδα και η οργάνωση Δίκαιου Εμπορίου παραχωρεί σταδιακά τη θέση της σε μια εταιρεία, η οποία με αυτό τον τρόπο “εξανθρωπίζεται” στα μάτια του καταναλωτή» (Σπόρος 2006). Ο Σπόρος δεν χρησιμοποίησε τα κλασικά εμπορικά δίκτυα (σούπερ μάρκετ) για τη διακίνηση προϊόντων, αποφεύγοντας ταυτόχρονα τη χρήση πιστοποιήσεων. Παρότι τα πρώτα χρόνια ο καφές που διακινούσε είχε την πιστοποίηση bio, αυτό δεν αναφερόταν στις ετικέτες.

δυσανάλογα με τις ενδεχομένως ιδιαίτερες συνθήκες παραγωγής τους. Η εμπιστοσύνη, ωστόσο, ούτε πωλείται ούτε αγοράζεται. Είναι μια σχέση που απαιτεί συμμετοχή και διαρκή προσπάθεια· και δεν μπορεί επ' ουδενί να θεωρείται δεδομένη⁶.

Η εγγύτητα μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών διευκολύνει την ανάπτυξη άμεσων σχέσεων, σχέσεων εμπιστοσύνης. Περιορίζει τις ανάγκες σε κεφάλαιο και, επιπλέον, περιορίζει τις μεταφορές, άρα το περιβαλλοντικό κόστος. Στις μικρές κοινότητες, όπου οι τοπικοί αγρότες καθορίζουν την παραγωγή τους σε συνάρτηση με τις ανάγκες της κοινότητας, όλοι γνωρίζουν ποιος έχει «αγνά» προϊόντα, σε αντίθεση με τις παγκόσμιες αγορές όπου παραγωγοί και προϊόντα χάνονται στην ανωνυμία.

Εντούτοις, αν η κοινότητα και η εγγύτητα των συναλλασσόμενων είναι στοιχεία για την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης, είναι και στοιχεία «αντιπαραγωγικά» όσο και δεσμευτικά. Δεν μπορεί από ένα κτήμα λίγων στρεμμάτων να παραχθεί ποσότητα προϊόντων ικανή να καλύψει αξιοπρεπώς τις σύγχρονες βιοποριστικές ανάγκες του παραγωγού και ταυτόχρονα τα προϊόντα αυτά να είναι «φτηνά» για τους καταναλωτές. Από την άλλη, αν καλλιεργηθούν περισσότερα στρέμματα, η κοινότητα δεν θα μπορεί να τα καταναλώσει. Επίσης, η κοινότητα προμηθεύεται μονοπωλιακά από έναν παραγωγό, κι αυτός εξαρτάται από τις καιρικές συνθήκες. Η οικονομία κλίμακας είναι αυτή που εξασφαλίζει «παραγωγικότητα». Αν επιλεγθεί όμως μια παραγωγή σε μεγαλύτερη κλίμακα, θα απαιτηθούν και μεγαλύτερα κεφάλαια, τα οποία θα διεκδικήσουν το ανάλογο κέρδος. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι χρειάζεται συγκεκριμένη οργάνωση της παραγωγής, η οποία απαιτεί μεγάλες ποσότητες ενέργειας και φυσικών πόρων (έκταση, νερό, καύσιμα), καθώς και υποδομές για τη διάθεση της παραγωγής – για να μην αναφερθούμε στις εργασιακές σχέσεις⁷ που

⁶ Ο Σπόρος ανέπτυξε σχέσεις εμπιστοσύνης με το σύνολο των παραγωγών που συνεργάστηκε -συμμετείχε επίσης στο «οικοδίκτυο» και στις «οικογιورتές». Παρ' όλα αυτά υπήρξαν κάποιοι λίγοι παραγωγοί αγροτικών προϊόντων που θεώρησαν ότι βρήκαν τα «χαζά» για να πασάρουν κακής ποιότητας προϊόντα σε υψηλές τιμές, όπως επίσης βρέθηκαν «έξυπνοι» που ήθελαν να έχουν πρόσβαση σε ποιοτικά προϊόντα χαμηλής τιμής δίχως να είναι διατεθειμένοι να συνεισφέρουν στη συλλογική προσπάθεια, όπως απαιτούσε η όλη διαδικασία.

⁷ Η περίπτωση των εργατών γης στα φραουλοχώρα της Νέας Μανωλάδας είναι χαρακτηριστική, όπως και οι περιπτώσεις εργατών σε χώρες της Ανατολικής Ασίας, οι

ισχύουν, κατά κανόνα, σε τέτοιου είδους παραγωγή.

Το ζήτημα της κλίμακας δεν αφορά μόνο την παραγωγή· αφορά εξίσου και τη διακίνηση των προϊόντων. Μια οπτική του ερωτήματος τέθηκε στον Σπόρο ως ανάγκη επίλυσης του ζητήματος προμήθειας και αποθήκευσης περισσότερων προϊόντων ώστε να συμπίεστεί το κόστος⁸. Η μεγαλύτερη κλίμακα πρόσφερε προοπτική για διακίνηση περισσότερων προϊόντων, εξασφάλιζε κατά κάποιον τρόπο μια σχετικά σταθερή τροφοδοσία και έδινε, επιπλέον, δυνατότητες για διεύρυνση της κοινωνικής μας απεύθυνσης. Για την πραγματοποίηση όμως του σχεδιασμού απαιτούνταν κεφάλαιο⁹, καθώς επίσης και η εσωτερική οργάνωση που θα τον υλοποιήσει. Έτσι, τέθηκε το ζήτημα της αμειβόμενης εργασίας και της αυξημένης διαθεσιμότητας στην ανάληψη ευθυνών¹⁰.

Η τριβή του Σπόρου με τις εμπορικές συναλλαγές οδήγησε σε προβληματισμούς σχετικά με τον ρόλο της κατανάλωσης στην αναπαραγωγή της εκμετάλλευσης και των εξουσιαστικών σχέσεων, στην εξάντληση των φυσικών πόρων· οδήγησε στην ανάγκη αναστοχασμού των αναγκών. Οι προβληματισμοί αυτοί με τη σειρά τους έφεραν τη δημιουργία ενός μόνιμου χαριστικού παζαριού – τα αντικείμενα ξανάβρισκαν την αξία χρήσης, χάνοντας τη χρηματική αξία¹¹.

οποίοι δουλεύουν σε άθλιες συνθήκες για γνωστές φίρμες στον χώρο των ενδυμάτων και υποδημάτων, αλλά και της τεχνολογίας.

⁸ Το οποίο, όμως, αύξανε από την ενοίκιαση της αποθήκης και τα γενικότερα λειτουργικά έξοδα.

⁹ Τα «κεφάλαια του «Σπόρου» για την «εμπορική» του δραστηριότητα προήλθαν από πολλά μικρά κυλιόμενα και άτοκα εσωτερικά δάνεια. Σχεδόν πάντα χρωστάγαμε.

¹⁰ Ως αποτέλεσμα ενός μακροχρόνιου προβληματισμού και ως λύση σε μόνιμα προβλήματα οργάνωσης της «εμπορικής» του δραστηριότητας, ο Σπόρος αποφάσισε (το 2011) τη δημιουργία του Συν.Αλλ.Οις, μιας αυτόνομης εργατικής κολεκτίβας -η οποία εξακολουθεί να εισάγει καφέ από τους ζαπατιστικούς συνεταιρισμούς και να διακινεί προϊόντα εναλλακτικού και αλληλέγγυου εμπορίου- με έδρα στο Θησείο (<http://www.synallos.org/>).

¹¹ Ο προβληματισμός που είχε αναπτυχθεί στον Σπόρο σχετικά με την κατανάλωση κέντρισε το ενδιαφέρον ατόμων εκτός του αρχικού εγχειρήματος, με αποτέλεσμα το χαριστικό παζάρι του Σπόρου να πλαισιωθεί και από άλλα άτομα και να μετεξελιχθεί το 2009 στην αυτόνομη ομάδα Σκόρος -έναν χώρο έμπρακτης κριτικής στην οικονομική ανάπτυξη και την κατανάλωση, με επαναχρησιμοποίηση αντικειμένων και πρακτικά εργα-

απαντήσεων προσέγγιση

Ασφαλώς ο Σπόρος δεν απάντησε σε όλα τα ερωτήματα που τέθηκαν και σίγουρα οι όποιες απαντήσεις δόθηκαν δεν είναι οι μοναδικές. Επίσης, εκ του αποτελέσματος, είναι φανερό ότι κάποιες από τις απαντήσεις ήταν λάθος, αποσπασματικές ή αναντίστοιχες του εγχειρήματος. Όπως όμως είχε κατατεθεί στο πρώτο κείμενο αυτοπαρουσίασης, «αν δεν βάλουμε τις ιδέες μας στη σκληρή δοκιμασία της πράξης, αν δεν τις γειώσουμε στις εδώ και τώρα συνθήκες, θα παραμείνουν ωραία αλλά άπιαστα όνειρα». Σε αυτή τη γείωση των ονείρων, θεμελιακά ερωτήματα κοινωνικής οργάνωσης βρέθηκαν άμεσα συνδεδεμένα με απλά καθημερινά ερωτήματα.

Έγινε φανερό ότι κάποιες φορές δεν μπορούν να ικανοποιηθούν όλες οι προϋποθέσεις που θέτει η θεωρία και απαιτεί η πραγματικότητα, και τότε χρειάζεται ιεράρχηση. Τι είναι πιο σημαντικό: να είναι ένα προϊόν φτηνό ή να πληρώνονται καλά οι παραγωγοί και οι εργαζόμενοι; Η ιδεολογική καθαρότητα και τα περιορισμένα όρια απεύθυνσης ή η διαφορετικότητα και η αποδοχή; Ποιο είναι το μέτρο ανάμεσα σε μια γιγαντιαία, ιεραρχική και περιβαλλοντικά καταστροφική παραγωγή που στοχεύει στην απόκτηση του μεγαλύτερου δυνατού εταιρικού κέρδους και, από την άλλη, σε μια μικρή, αντιιεραρχική, φιλική στο περιβάλλον παραγωγή η οποία στοχεύει στο κοινωνικό όφελος έχοντας, πιθανώς, μεγαλύτερο οικονομικό κόστος;

Οι όποιες απαντήσεις δοθούν στα διλήμματα που τίθενται οφείλουν να λάβουν ως δεδομένο ότι ο καπιταλισμός, έτσι όπως εκμεταλλεύεται ανθρώπους και φυσικούς πόρους, είναι σχεδόν ασυναγώνιστος στις τιμές, κι αυτό διότι κοινωνικοποιεί¹² εταιρικά κόστη. Με λίγα λόγια, δεν μπορεί στα πλαίσια της αλληλέγγυας οικονομίας να παραχθεί «οικονομικότερο» προϊόν. Μπορεί όμως να παραχθεί δικαιότερο, εντιμότερο, ποιοτικότερο. Δεν μπορεί το χρήμα να είναι η αξία της αλληλέγγυας οικονομίας. Η συζήτηση χρειάζεται να μεταφερθεί στην ποιότητα των σχέσεων παραγωγής και των εμπορικών/ανταλλακτικών συναλλαγών.

στήρια. Ο Σκόρος συνεχίζει να λειτουργεί στα Εξάρχεια (<http://www.skoros.espiv.net/>).

¹² Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μεγάλοι δρόμοι. Μια γιγαντιαία παραγωγή έχει ανάγκη μια γιγαντιαία αγορά. Αυτή η γιγαντιαία αγορά μπορεί να υπάρξει μόνο περνώντας μέσα από αυτοκινητόδρομους/λιμάνια/σιδηρόδρομους, καθώς τα προϊόντα δεν μπορούν να απορροφηθούν εκεί όπου παράχθηκαν. Κι αυτές οι υποδομές δεν βαρύνουν το προϊόν, αλλά συνολικά την κοινωνία.

η κριτική

Ένας χαρακτηρισμός/κριτική που αποδίδεται συχνά τόσο στα εγχειρήματα και τις δομές κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας όσο και σε οποιαδήποτε πρόταση κομμουνιστικής οργάνωσης της κοινωνίας είναι το ανεφάρμοστο, το ουτοπικό: έστω και πετυχημένο, ένα εγχείρημα αλληλέγγυας οικονομίας παραμένει αποσπασματικό, ενώ η αποτελεσματικότητά του εξαντλείται στα όρια μικρών κοινοτήτων. Τα εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας μπορούν να λειτουργούν ως παραδείγματα σε μικρές κλίμακες, πρέπει όμως και να φαντάζουν ότι μπορούν να γενικευτούν. Για να συνεχίσει να είναι ελπιδοφόρα η ρητορική της αυτονομίας, της αυτοοργάνωσης και της αντεξουσίας, υπάρχει ανάγκη για επιβεβαίωσή της σε μεγαλύτερη κλίμακα¹³. Η αλλαγή κλίμακας όμως απαιτεί συνήθως και αλλαγή οργάνωσης.

Στα εγχειρήματα και πολύ περισσότερο στις δομές αλληλέγγυας οικονομίας –δηλαδή, τα εγχειρήματα εκείνα που ξεφεύγουν από μια αυτοαναφορική δραστηριότητα, προχωρούν πέρα από την κάλυψη προσωπικών αναγκών και γίνονται εργαλείο αποτελεσματικότητας άλλων εγχειρημάτων– προκύπτει άμεσα το ερώτημα αν η εσωτερική οργάνωση συμπεριλαμβάνει την αμειβόμενη εργασία. Δεν τίθεται ζήτημα όταν η προσφορά και η ποιότητα της εθελοντικά προσφερόμενης εργασίας μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά το εγχείρημα. Υπάρχει όμως προβληματισμός όταν αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα και η βιωσιμότητα των δομών που είναι προϋπόθεση για να εκληφθεί μια πρόταση ως εφικτή. Η διερεύνηση των χαρακτηριστικών της αμειβόμενης εργασίας εναπόκειται στις εργατικές κολεκτίβες που έχουν δημιουργηθεί το τελευταίο διάστημα και δείχνουν σημαντικό δυναμισμό¹⁴. Ποια, όμως, θα ήταν η τιμή πώλησης, ενός προ-

¹³ «Καθώς “πηδάμε κλίμακες”, αλλάζουν δραματικά τόσο η φύση του προβλήματος των κοινών όσο και οι προοπτικές ανεύρεσης λύσεων. Εκείνο που στη μία κλίμακα μοιάζει καλή λύση, παύει να ισχύει μόλις η κλίμακα αλλάξει. Ακόμα χειρότερα, λύσεις που είναι εμφανώς σωστές σε μία κλίμακα (για παράδειγμα στην τοπική) δεν αθροίζονται κατ’ ανάγκην προς τα πάνω (ή προς τα κάτω) ώστε να αποτελέσουν κατάλληλες λύσεις για κάποια άλλη κλίμακα (για παράδειγμα την παγκόσμια)» (David Harvey, *Εξεγερμένες Πόλεις*, ΚΨΜ 2013, σελ. 141).

¹⁴ Για παράδειγμα, Το Παγκάκι, *Collective Courier*, Συνάλλοις, Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, Στην Πρίζα, ΒΙΟ.ΜΕ. κ.ά.

ϊόντος για το οποίο έχει πληρωθεί «τίμια» ο εργαζόμενος σε όλη την αλυσιδωτή διαδικασία παραγωγής και διακίνησης;

Παρότι η αλληλεγγύη είναι βασική αξία για την αλληλέγγυα οικονομία και βασικό στοιχείο οργάνωσης των επιχειρημάτων της, πολλές φορές συγχέεται με τη φιλανθρωπία ή τον εθελοντισμό. Η αλληλεγγύη αποτελεί σχέση ισότιμης συνεργασίας μεταξύ ελεύθερων υποκειμένων. Ο πλούτος της διαφορετικότητας και η πίστη σε κοινές αξίες είναι προϋποθέσεις της συνεργασίας. Η συνεργασία αυτή μπορεί να έχει και οικονομικές (εγχρήματες ή μη) συναλλαγές. Σίγουρα όμως δεν μπορεί να είναι άνιση. Δεν μπορεί να αναπαράγει σχέσεις εξουσίας, σχέσεις δυνατού-αδύνατου.

Μια επιπλέον κριτική που ασκείται στα εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας αφορά τον ρεφορμιστικό και ενσωματώσιμο χαρακτήρα τους: ακόμα κι αν κάποτε τα καταφέρουν και γίνουν απειλητικά για το σύστημα, εκείνο θα τα καταστείλει.

Τα εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας δεν αυτοπροβάλλονται ως η λύση ούτε στην οικονομική κρίση αλλά ούτε στην ανατροπή της υπάρχουσας κοινωνικής οργάνωσης. Τα εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας είναι το περιβάλλον από το οποίο θα ξεπηδήσουν λύσεις. Είναι το περιβάλλον στο οποίο θα καλλιεργηθεί το κοινωνικό υποκείμενο που θα διεκδικήσει μια συμμετοχική, ισότιμη και δίκαιη κοινωνία.

Η αλληλεγγύη, η δικτύωση, η ισότιμη συνεργασία μεταξύ αυτόνομων και πολυμορφικών συλλογικοτήτων/κοινοτήτων που στοχεύουν στην κοινωνική δικαιοσύνη αποτελούν τη διέξοδο τόσο στην αποτελεσματικότητα τους όσο και στην αποφυγή ενσωμάτωσής τους. Ο πολλαπλασιασμός των επιχειρημάτων αλληλέγγυας οικονομίας και η δικτύωσή τους, καθώς και η αποδοχή που απολαμβάνουν σήμερα –σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο– ενισχύουν την πίστη σε αυτά· και τούτη η πίστη ενισχύει την πειθώ των επιχειρημάτων τους.

Στον αντίποδα, με την κριτική και τον φόβο για ενσωμάτωση και καταστολή από το σύστημα, ο μεγάλος άμεσος κίνδυνος για τα εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας είναι ο ίδιος τους ο εαυτός.

το τέλος

Όταν ξεκίνησε, ο Σπόρος δεν αποτελούσε ένα συνειδητό εγχείρημα αλληλέγγυας οικονομίας. Κατά την εκτίμησή μου, περισσότερο έβλεπε τον εαυτό του –ανεξάρτητα από την όποια ρητορική– ως συλλογικότητα έμπρακτης αλληλεγγύης των αδύναμων της παγκοσμιοποιημένης αγοράς. Η εσωτερική του οργάνωση επηρεάστηκε από τον ζαπατιστικό λόγο και από το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Η αναζήτηση εσωτερικής διαδικασίας έγινε με το βλέμμα στραμμένο στην αυτοοργάνωση, την αντιιεραρχία, το δικαίωμα στη διαφορά. Η μετάβαση όμως από μια συλλογικότητα αλληλεγγύης σε εγχείρημα αλληλέγγυας οικονομίας –όταν την ανακαλύψαμε– απαιτούσε αναθεωρήσεις. Η καθημερινή «εμπορική» λειτουργία έθετε και αυτή όρους.

Ο Σπόρος, εκτός από την αρχική ενθουσιώδη και δημιουργική περίοδο, δεν κατάφερε να ξεπεράσει τους τριγμούς που αναπτύσσονται στο εσωτερικό των εγχειρημάτων από τις προσωπικές συμπάθειες ή αντιπάθειες, τους έρωτες και τους εγωισμούς.

Η συνεχής διαβούλευση, η άρνηση της ιεραρχίας και της αυθεντίας, η συλλογική απόφαση δεν μετουσιώθηκαν σε πραγματική συναίνεση¹⁵ και συμμετοχή. Η διαφορετική άποψη, κάποιες φορές, εκλήφθηκε αλλά και τέθηκε αντιθετικά. Ύστερα από κάθε συνέλευση, καθένας εκλάμβανε ως απόφαση την άποψή του. Η έννοια της ανοικτής συνέλευσης μεταφράστηκε στο ότι κάθε περαστικός μπορεί να έχει γνώμη και να μπλοκάρει τις διαδικασίες. Η συμμετοχή στη λήψη απόφασης δεν ήταν δεσμευτική στην όποια διαδικασία για την υλοποίησή της. Η μη λήψη απόφασης – «γιατί οι συνθήκες δεν είναι ώριμες»– αρκετές φορές ήταν ο τρόπος της μειοψηφίας να μπλοκάρει την πλειοψηφία και, εν τέλει, να επιβάλλει πλαγίως την άποψή της.

Η έλλειψη ξεκάθαρων εσωτερικών διαδικασιών είχε ως αποτέλεσμα να εκδηλωθεί ο «κακός» μας χαρακτήρας. Τελικά, δεν ήταν οι πολιτικές διαφωνίες αυτές που δεν μπορέσαμε να διαχειριστούμε και να ξεπεράσουμε, αλλά οι συμπεριφορές μας, οι οποίες κάποιες φορές εισχώρησαν στα όρια του ανάρμοστου.

¹⁵ Για τη συναίνεση και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων βλ. Ορέστης Βαρκαρόλης, Δημιουργικές Αντιστάσεις και Αντεξουσία, Το Παγκάκι 2012, σελ. 59-64.

Παρότι αποτύχαμε¹⁶ να λειτουργήσουμε στη βάση της συναίνεσης, δεν νομίζω ότι η λύση βρίσκεται στον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. Οι συλλογικότητες οφείλουν να θεσπίζουν κανόνες και να αυτοπροστατεύονται από το... κακό σενάριο, και ταυτόχρονα να διαφυλάττουν τον συμμετοχικό τρόπο στη λήψη αποφάσεων και τον πλούτο των διαφορετικών προσεγγίσεων. Η θέσπιση διαδικασιών που θα προβλέπουν την περίπτωση άρνησης συνεννόησης μπορεί να συμβεί μόνο την περίοδο του μέλιτος, όταν όλοι και όλες είμαστε αγαπημένοι, τότε που ο ενθουσιασμός δεν σου επιτρέπει να δεις εσωτερικούς εχθρούς ούτε να φανταστείς τον εαυτό σου ως αιτία διάλυσης της συλλογικότητας.

Αν και ο Σπόρος έκλεισε κάπως άδοξα, αναντίστοιχα με τη διαδρομή του, τα εγχειρήματα που ξεπήδησαν μέσα απ' αυτόν –ο Σκόρος, το Συνάλλοις και Το Παγκάκι¹⁷ (συγγένεια εξ αίματος)– καθώς και τα δεκάδες άλλα εγχειρήματα αλληλέγγυας οικονομίας συνεχίζουν να αναζητούν πρακτικές που θα καθρεφτίζονται σε μια αυτόνομη, αυτοοργανωμένη και ισότιμη κοινωνία, να φέρνουν στο σήμερα καθημερινότητες του ευκαταύτου αύριο.

*Ηρακλής Παναγούλης
Ιούνιος 2013*

¹⁶ Μια επιπλέον άποψη για τη διάλυση του Σπόρου βλ. Ορέστης Βαρκαρόλης, Δημιουργικές Αντιστάσεις και Αντεξουσία, Το Παγκάκι 2012, σελ. 85-89.

¹⁷ Εργατική κολεκτίβα στον χώρο της εστίασης ([www. pagkaki.org](http://www.pagkaki.org)).

Ο Σπόρος, συνεταιρισμός για το εναλλακτικό και αλληλέγγυο εμπόριο, ξεκίνησε να δραστηριοποιείται το φθινόπωρο του 2005 και έφτασε στο τέρμα της διαδρομής του το φθινόπωρο του 2012.

Η ιστοσελίδα του Σπόρου για λόγους αρχείου παραμένει στην διεύθυνση www.sporos.espiv.net